

İpek Yolu'nun Öncüsü Zhang Qian'in Batı Bölgesi Seyahati ve Hun-Çin İlişkilerine Etkileri

Sema Gökenç Gülez*

Giriş

Qin hanedanlığının yıkılmasının ardından Han hanedanlığı (汉朝)¹ oldukça güçsüz durumdaydı. Qin hanedanlığı (秦朝)² dönemindeki durum Han hanedanlığının başlarında da devam etmekteydi. Han hanedanlığının ilk imparatoru Liubang (刘邦)³ Qin hanedanlığı dönemindeki despot yönetime şiddetle karşı çıkmış, tahta çıkmasının ardından ilk adım olarak Qin hanedanlığı dönemindeki sert kanunları ortadan kaldırmış ve yerine halk tarafından desteklenen yeni bir yönetim kurmuştur. İmparator Liu halk için bir dizi önlemler de almıştır.

“Alman Sinolog Eberhard, Han Dönemi imparatoru Liu Bang'dan bahsederken onun muhtemelen asilzade olmadığını, devleti nasıl idare edeceğini bilmediğini, bu nedenle tecrübeli generalleri görevden alıp, akrabalarına ve taraftarlarına görevler ve beylikler vermesiyle karışık bir idarenin ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu demektir ki artık zengin ve asilzade sınıfın yerini toprak sahibi olmaya başlayan ve zenginleşen köylüler almaktadır. Feodal sistem parçalanıp toprak alınıp satılmaya başlanmıştır. Toprak sahibi olan köylüler toprağı aldıkları kişiye yine kiraya vererek gelir elde etmişler, çalışmak zorunda olmadıkları için de zamanlarını eğitimle ya da başka işlerle uğraşarak harcayabilmişlerdir. Vergi toplayarak ve siyasette görev alarak da nüfuz kazanma imkânı bulmuşlardır. Böylelikle “gentry” denilen bir sınıf oluşmuştur. Gentry hem mülk sahibi hem de memur ve âlim olanların sınıfıdır.”⁴

* Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çin Dili ve Edebiyatı, Nevşehir/TÜRKİYE, semagokenc@gmail.com
ORCID:0000-0002-1787-9328

1 Han hanedanlığı (汉朝), M.Ö. 206 - M.S. 220

2 Qin hanedanlığı (秦朝), M.Ö. 221 - M.Ö. 226

3 İmparator Gaozu (漢高, MÖ 256 - MÖ 195) veya asıl adıyla Liu Bang (劉邦), Çin'in Han Hanedanı'nın kurucusu ve ilk imparatorudur. Saltanatı MÖ 202'den MÖ 195 yılında ölümüne kadar sürmüştür. Liubang, Çin tarihinde mütevazı köylü sınıfı kökenli az sayıdaki hanedan kurucularından biridir.

4 Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 85-86.

MÖ 140 yılında Batı Han hanedanlığının (西汉)⁵ kurulmasının ardından, Hunlar (匈奴)⁶ kuzeybatı için ciddi bir tehlike teşkil etmekteydi. Qin hanedanlığı döneminden Han hanedanlığı dönemine kadar, Hunlar sürekli olarak bir yükselişte olmuş ve öyle ki dış Moğolistan zamanla İç Moğolistan, Henan, doğuya doğru Donghu, batuya doğru Hexi bölgelerine kadar gelişmiş, genişlemiş ve hatta tüm batı bölgesi Hunlar tarafından kontrol altına alınmıştı. Askerî anlamda da zayıf olan Han hanedanlığı sürekli olarak Hunların saldırılarına maruz kalıyordu. Hunlar Batı Bölgesi'ndeki (西域)⁷ birçok ulusu kontrolü altına almıştı ve istedikleri her an Han hanedanlığı sınırlarını işgal edebiliyorlardı.

“Yeni kurulan Han hanedanlığı döneminde Hunlar çok güçlüdürler ve diledikleri zaman Çin Seddi'ni aşmışlar, Çin topraklarına girmişlerdir. Çinlilere kaptırdıkları He Nan bölgesinde rahatça at koşturmuşlardır. Han hanedanlığı çok yoksuldu. Yoksulluğun hangi boyutta olduğunu anlamak için şöyle bir örnek verilebilir. Han hanedanlığı hükümdarının saltanat arabasını koşmak için aynı renkte dört adet at bulamazlar. Baş vezir ve generaller ancak öküz arabasına binebilmektedirler.”⁸

Hunlardan gelen saldırılara engel olmak için Han hanedanlığı döneminde Hunlara karşı “Hebei sınır güvenliğini sağlama (救安边境)” ve “akrabalık yolu ile ilişki kurma (和亲政策)”⁹ politikaları izlenmiştir. Söz konusu politikalar Han hanedanlığı için büyük bir tehlike arz eden Hunlar ile anlaşmaya varmak adına izlenilen barışçıl politikalarıdır. Han hanedanlığının uyguladığı politikalar bir süre barış ortamı oluşturmuş olsa da Hunlardan gelen saldırıları tamamıyla durduramamıştır. Hunlar anlaşmaya uymayarak Han hanedanlığı sınır bölgelerine zarar vermeye devam etmişlerdir. Han hanedanlığını izlediği Heqin yani evlilik yoluyla akrabalık ilişkisi kurma politikası, belirli bir süre her iki taraf arasında askerî çatışmaları engellemiş ve bir süre Han hanedanlığının daha barışçıl politika izleyerek, toplum ekonomisini iyileştirmesi adına bir adım olmuştur.

5 Batı Han hanedanlığı (MÖ 206 - MS 25).

6 Hunlar Çin kayıtlarında Xiōngnú (匈奴) olarak geçmektedir.

7 Batı Bölgesi Çin kaynaklarında Xīyù (西域) olarak geçmektedir. Batı Bölgeleri, Çin tarih kayıtlarında MÖ 3. yüzyıldan MS 8. yüzyıla kadar Yümen Geçidi'nin batısında, çoğunlukla Orta Asya ve bazen daha genel olarak Çin'in batısında kalan diğer bölgeler için kullanılan tarihsel bir addir.

8 Bülent, Okay, “Çin Seddi'nin Yapılış Nedeni Hakkında Değişik Bir Görüş”, Ankara 1993, s. 30-31.

9 Heqin Politikası için bakınız: Nurcan Türker, “Han Hanedanlığı Döneminde Hunlarla Yönetilen He Qin Politikası (Akrabalık ile Sağlanan Barış Politikası) ve Sonuçları”, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, Ankara.

Han Döneminde izlenen heçin politikası dışında imparator Wu Di (汉武帝)¹⁰ Hunlara ve dışa karşı farklı politikalar izlemeye devam etmiştir. Wu Di'nin Hunlara ve dışa karşı daha akılcı stratejiler izlemesi sebebiyle Han hanedanlığı yeni bir döneme girerek, gelişme ve değişim temelleri de atılmış olmuştur. Kurulduğu ilk yıllarda güçsüz olmasına rağmen, daha sonrasında imparator Wu Di'nin izlediği akılcı politikalar sebebiyle, Han hanedanlığı Çin tarihinde bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Genç yaşta tahta geçen İmparator Wu Di, Çin tarihinin kaderini resmen değiştirmiştir.

Zhang Qian, Han Wu Di'nin Batı Bölgesi'ne gönderdiği ilk kişidir. Zhang Qian ayak izleri Tian Shan'ın güney ve kuzeyi, Pamir Platosu doğu ve batısına kadar görülmektedir. Zhang Qian Batı Bölgesi'ne olan ilk seyahatini, Yuezhilar ile Hunlara karşı ittifak kurmak amacıyla gerçekleştirmiştir. İkinci seyahati ise “Han Kayıtları¹¹, Zhang Qian Monografisi (汉书, 张骞列传)” kayıtlarında geçtiği üzere “Hunların sağ kolunu kırmak (断匈奴右臂)”¹² stratejisini gerçekleştirmek içindir. Ayrıca ikinci seyahatinde Batı Bölgesi ve diğer uluslar hakkında gözlemde bulunmak ve detaylı bilgiler toplamak içindir.

Zhang Qian'ın (张骞)¹³ Batı Bölgesi'ne gerçekleştirdiği bu iki büyük seyahat ile Han Dönemi'nde bir dönüm noktası yaşanmıştır. Zhang Qian seyahati sonucunda Wu Di'nin dışa açılım politikası gerçekleşmiş ve Çin kapılarını dışa açmaya başlamıştır. Söz konusu seyahatler Wu Di'nin Hunlara karşı izlediği politikayı da etkilemiştir. Çalışmamızda, Zhang Qian'ın Batı Bölgesi seyahati sonucunda imparator Wu Di'ye sunduğu Batı Bölgesi raporunu ve Wu Di'nin Hunlara karşı izlediği politikaya olan etkisi, Çin tarihi açısından önemi ve bu iki seyahatin detayları ve sonuçlarını ele alacağız.

Han Wu Di ve Batı Bölgesi Politikası

Batı Han hanedanlığı başındaki 19 yaşındaki genç imparator Wu Di saltanatının

- 10 Han Wu Di (汉武帝) Batı Han hanedanlığı imparatorudur. Asıl adı Liu Che olan imparator, MÖ 140 yılında tahta geçmiştir.
- 11 Han Kayıtları (Han Shu, 汉书) Batı Han hanedanlığı dönemini anlatan Ban Gu tarafından yazılmış bir tarih çalışmasıdır. Toplamda 120 bölümden oluşmaktadır. Çalışma, Ban Gu tarafından kız kardeşi Ban Zhao'nun yardımıyla babası Ban Piao'nun çalışmalarını sürdürerek tamamlanmıştır.
- 12 Han Kayıtları (Han Shu, 汉书), Juan 6 六卷, http://www.guoxue.com/shibu/24shi/hansu/hsu_073.htm
- 13 Zhang Qian (张骞) Han hanedanlığı döneminde Çin hükümetinde çalışan bir memurdur. İmparator Wu Di tarafından Batı Bölgeleri'ne elçi olarak görevlendirilmiştir. Tarih Kayıtlarında (史记) öncü, bir yolu açan unvanı ile bahsedilmektedir.

ilk yıllarında, ulusunun gücüne inanarak daha öncesinde Hunlara karşı izlenen pasif politikayı değiştirip, yeni arayışlar içine girmişti. O dönemde imparator Wu Di, Hunları yenilgiye uğratacağı bir savaş fırsatı kolluyordu. Wu Di'nin attığı ilk adım, sınır güvenliği korumak için ünlü General Li Guang'ı (李广)¹⁴ görevlendirip savunmayı güçlendirmesiydi.¹⁵ İmparator Wu Di, tek başına Hunlara karşı güçsüz kalacaklarını düşündüğünden, Hunlara karşı ittifak arayışına girerek yeni bir dönem başlatmıştı. O dönemde Wu Di, Hunların Batı Bölgesi uluslarından hayvancılıkla uğraşan Yuezhi¹⁶ ulusuna saldırarak krallarını öldürdükleri ve Hun ve Yuezhi arasındaki anlaşmazlıklardan haberdar olmuştu. Han Kayıtları, Zhang Qian Monografisinde: “Hunlar, Orta Asya uluslarından olan Yuezhi kralına saldırarak öldürmüş ve sonrasında kafatasından içki kabı yapmışlardır. Hunların saldırısı ve baskısı altında kalan Yuezhi ulusu farklı topraklara göç ederek Hunlardan kaçmışlardır.” şeklinde geçer.¹⁷ Hunların saldırıları sonucunda Yuezhi kabilesinin büyük bir kısmı Batı Bölgesi'ne doğru kaçmış ve kaçanlar Büyük Yuezhi (大月氏)¹⁸ olarak adlandırılmış, asıl topraklarında kalanlar ise Küçük Yuezhilar (小月氏)¹⁹ olarak adlandırılmıştır. Hunların baskılarından ötürü batıya doğru kaçan Yuezhilar Hunlardan nefret etmekte fakat o zamanlar Hunlara karşı beraber hareket edecekleri bir ortak bulamamışlardır. Tüm

- 14 General Li Guang (李广, ? - MÖ 119) Batı Han hanedanlığı döneminde ünlü bir generaldir. Hunlara karşı gerçekleştirilen savaşlarda çok başarılı performans sergilemiştir. Çin kaynaklarında “uçan general (飞将军)” olarak geçmektedir.
- 15 Sang Yuan Zang (桑原隲藏), *Zhang Qian Xizheng Kao* (张骞西征考), Shanwu YinsuGuan (商务印书馆), 1934.
- 16 Yuezhi (月氏) antik dönemde Çin'in kuzey batısında yaşayan Orta Asya göçebe uluslarından biridir. Önceleri Tarım Havzası'nın batısına yerleşmişler, daha sonra Maveraiünnehir, Baktriya ve ardından Güney Asya'ya göç etmişlerdir. Yuezhi adına, tarihi kayıtlarda ilk defa MÖ 3. yüzyılda rastlanır. Anayurtları, Orta Asya'da Tanrı Dağları ile Gansu havalisiydi. Büyük ve Küçük Yuezhilar olmak üzere ikiye ayrılırlardı.
- 17 Sima Qian (司马迁), *Tarih Kayıtları*, Juan 86, Cike Liezhuan (史记, 卷八十六, 刺客列传), Zhonghua Shuju (中华书局), Beijing 1982.
- 18 Büyük Yuezhi (Da Yuezhi,大月氏) Çin'in kuzeybatısında yaşamış göçebe bir halktır. Hunlar tarafından rahatsız edilen Yuezhiların bir kısmı ana yurtlarını terk ederek batıya doğru hareket etmiştir. Bu süreçten sonra iki kola ayrılmışlardır. Batıya doğru göç edenler Büyük Yuezhi halkı olarak adlandırılır. Daha sonra Orta Asya kavimlerinden olan Wusunların saldırıları karşısında burada da tutunamadılar ve MÖ 155 yılında güneye yönelerek tarımla geçinen halkların yaşadığı zengin Dayuan (Ferghana) ülkesine saldırdılar. MÖ 145'te Yuezhiların, Helen topraklarına girdiğini ve savaşa savaşa Maveraiünnehir'e yerleştirdikleri bilinmektedir.
- 19 Küçük Yuezhi (Xiao Yuezhi, 小月氏) Hunların saldırısı karşısında batıya doğru göç etmeyen ve ana topraklarda kalanlar Küçük Yuezhi halkı olarak adlandırılmaktadır. Daha sonra Nanshan bölgesine girmişlerdir.

bunlardan haberdar olan ve bu durumu bir fırsat olarak gören Wu Di, Hunlara oldukça öfkeli olan Yuezhilar ile ittifak olup Hunlara karşı birlikte hareket etmeyi hedeflemiştir. Bu sebeple imparator, Yuezhilara göndereceği bir elçi arayışına girdi. Wu Di Yuezhilar ile ittifak kurması sebebiyle, Yuezhiların buldukları topraklara bir elçi gönderecekti. Wu Di Yuezhiların coğrafi konumu hakkında net bir bilgiye sahip değildi ve nerede olduğunu bile bilmediği uzak topraklara en uygun kişiyi göndermesi gerekiyordu. Yuezhilar ile ittifak olmak amacıyla gidecek olan elçi oldukça cesaretli, azimli, gözü kara ve ne olursa olsun amacından geri dönmeyecek birisi olması gerekiyordu. Wu Di'nin bu göreve en uygun kişiyi seçti ve 27 yaşındaki devlet memuru Zhang Qian tarih sahnesindeki yerini aldı. Wu Di bir festival düzenleyerek Zhang Qian ile bir araya geldi ve ona gerçekleştireceği seyahatin amaç ve önemini anlattı.²⁰

Zhang Qian ve Batı Bölgesi Seyahatleri

Zhang Qian Han hanedanlığı döneminde hükümette çalışan bir devlet memuruydu. Oldukça çalışkan, azimli ve dürüst bir karaktere sahip olan Zhang Qian İmparator Wu Di'nin de gözünden kaçmamıştı. Öyle ki Wu Di, Han hanedanlığı için oldukça önemli olan bir göreve elçi unvanıyla seçilen Zhang Qian Batı Bölgesi'ne doğru hareket edecekti. Yuezhilar ile ittifak olması amacıyla çıktığı bu seyahat farklı sonuçlara ulaşarak, Çin'in kapılarını dünyaya açmasına ve Çin için artık yeni bir dönemin başlamasına sebep olacaktı.

Tarih Kayıtları, Hunlar Monografisine göre (史记, 匈奴列传)²¹: Zhang Qian'ın Batı Bölgesi'ne gerçekleştirdiği ilk seyahat, Hun liderinin (Chanyu, 单于)²² öldüğü ve Zhang Qian'in elçi olduğu yıla göre yaklaşık olarak MÖ 138 yılında gerçekleşmiştir.²³ Zhang Qian ilk kez Batı Bölgelerine doğru Hunlara karşı Yuezhilar ile ittifak kurmak amacıyla beraberinde yüz kişilik bir heyet ile Longxi'den yola çıktı. O zamanlar önemli bir konumda olan Hexi Koridoru (河西

20 Han Kayıtları (Han Shu, 汉书), Zhangqian Monografisi (Zhangqian Liezhuan, 张骞列传), <https://ctext.org/han-shu8777/zhang-qian-li-guang-li-zhuan/ens>

21 Tarih Kayıtları, Hunlar Monografisi (Shiji Xiongnu liezhuan, 史记 - 匈奴列传). Tarih Kayıtları, Çin tarihindeki ilk ünlü tarihçi Sima Qian tarafından MÖ 104 - MÖ 91 yıllarında yazılmıştır. Toplamda 130 bölümden oluşmaktadır. Hunlar hakkında detaylı bilgi veren Hunlar Monografisi (匈奴列传) 110. bölümde yer almaktadır.

22 Chanyu (单于), Çin kaynaklarında Hun liderlerine verilen addır. Türkçede kağan, han olarak ifade edilebilir.

23 Tarih Kayıtları (史记), Hunlar Monografisi (Xiongnu Liezhuan, 匈奴列传), <https://ctext.org/shiji/xiongnu-lie-zhuan/ens>

走廊)²⁴ Hunların kontrolü altındaydı ve Yuezhilara giden yol Hun topraklarından geçmekteydi. Zhang Qian ve beraberindeki heyet Qinghai, Gansu sınırlarına geldiğinde, Hunlar tarafından yakalanarak esir alındı. Hun lideri, Zhang Qian ve heyetini esir alarak, sürekli olarak saldırıda buldukları Han hanedanlığının mevcut durumu hakkında bilgi almak istemiş olabilirdi. Hunlar esir aldıkları Zhang Qian'e sert bir muamelede bulunmadı. Zhang Qian yaklaşık olarak tam on yıl Hunlar tarafından esir alındı. Zhang Qian zamanla Hunların da sempatisini kazandı. Hun lideri Zhang Qian'i kendisi gibi dürüst ve iyi karakterde olan Hunlu bir kızla evlendirdi ve daha sonra bir oğlu oldu. On yıl gibi uzun bir süre esir alınan Zhang Qian, her gün nehir kenarında güneşin batışını izler, çölde rüzgârın getirdiği toz dumanını hisseder, atların ve kartalların çıkardıkları sesleri dinlemekle zaman geçirirdi.²⁵ Peki, Hunlar Zhang Qian'i esir aldığı anda, Zhang Qian'in seyahatinin asıl amacından haberdar mıydı? Çinli tarihçilerin yorumlarına göre, eğer ki Hunlar Zhang Qian'in Yuezhi ulusu ile Hunlara karşı ittifak kurma amacından haberdar olmuş olsalardı, ona iyi bir muamelede bulunmaz ve hatta kendi topraklarında Hunlu bir kızla evlenmesine asla izin vermezlerdi.

Zhang Qian beş yıl boyunca Han hanedanlığından hiçbir şekilde haber alamadı. Aynı şekilde imparator Wu Di de göreve gönderdiği elçiden haber alamamıştı. Daha fazla beklemek istemeyen Wu Di MÖ 133 yılında Hunları pusuya düşürmek için Ma Yi şehrine doğru askerî bir sefer başlattı. Wu Di sürekli olarak saldırıda bulunan Hunları dört taraftan sarmayı hedefliyordu. Fakat Wu Di başlattığı bu sefer de, bölgenin coğrafi konumuna ve düşman ordunun özelliklerine hâkim olmayışından ötürü başarılı olamadı.²⁶

Hunlar kendi kızları ile evlenmiş olan Çinli elçiyi sıkımayarak zamanla daha da serbest bırakmışlardı. Bu durumdan faydalanan Zhang Qian eşini ve oğlunu geride bırakarak kaçmayı başardı. Zhang Qian başlangıçtaki hedefine doğru Yuezhilara ulaşmak için batıya doğru hareket etti. On gün boyunca hiç durmadan batıya doğru ilerleyen Zhang Qian, Pamir Platosunu geçip günümüz Orta Asya Ferghana havzasındaki Dayuan bölgesindeki Shancheng şehrine (günümüz Özbekistan)

24 Hexi Koridoru (河西走廊) Gansu'nun batı kısmında bulunan Hexi, Qinghai ve Tibet platoları ve Moğol platoları arasında yer almakta ve antik dönemde Çin ve Batıyı birbirine bağlayan kanal niteliğindedir. Doğudan batıya kadar uzanan bu binlerce km'lik yol, askerî anlamda önemli bir coğrafyada bulunmaktadır.

25 Li Mingwei (李明伟), *Sichouzhilu Maoyi Shi* (丝绸之路贸易史), Gansu Renmin Chubanshe (甘肃人民出版社), Gansu 1997, s. 38.

26 Mingwei, *age.*, s. 39.

vardı. Han hanedanlığı başkenti Chang-an'dan (长安)²⁷ gittikçe uzaklaşmakta ve ulusundan kilometrelerce uzakta bulunmaktaydı. Büyük Yuezhiların güneybatı yönüne doğru 3000 mil uzakta olduğunu duyan Zhang Qian zor şartlar altında ilerlemeye devam ediyordu. Zhang Qian Pamir Platosunun ardından dünyanın ikinci büyük çölü olan Taklamakan Çölü'nü geçti. Bazen güneşin yakıp kavurduğu çöllerden, arada yağmurun yağdığı yeşil ovalardan geçen Zhang Qian tüm bu yerlere ayak izlerini bırakarak ilerliyordu. Zhang Qian ilerleyerek Kangju günümüz Kazakistan topraklarına vararak tekrar batıya doğru hareket etti ve üstün gayreti sonucunda Büyük Yuezhi topraklarına (günümüz Afganistan) varmayı başardı.²⁸ Büyük Yuezhi topraklarına varan Zhang Qian Wu Di'nin isteğini ve ittifak olup Hunlara karşı ortak saldırıda bulunma düşüncesini anlattı. Fakat aradan çok uzun zaman geçmişti ve Yuezhilar Hunlara karşı eskisi kadar öfkeli değillerdi. Büyük Yuezhilar Hunlardan uzakta buldukları verimli topraklarda huzur içinde yaşıyorlardı ve tekrar Hunlarla çatışmaya hiç niyetleri yoktu. Ayrıca tam o sırada Büyük Yuezhilar Gui Nehri'ni geçerek Yunanları işgal etmeye hazırlanıyorlardı. Yuezhi kraliçesi halkının bozkırlarda göçebe hayattan kurtularak, geniş ve yerleşmiş yaşam alanları, tiyatroları, tapınakları ve eğlence merkezleri olan Yunan şehirlerinde yaşamasını istiyordu. Büyük Yuezhi kraliçesi, Han hanedanlığı ile ittifak olup Hunlara karşı beraber saldırı bulunup onları yenilgiye uğratmış olsa bile, yine memleketleri Hexi topraklarına dönüp hayvancılıkla uğraşmaya, at ve koyun yetiştirmeye devam edeceklerini düşünüyordu. Sonuç olarak, halkının şehirde yerleşik düzende yaşamak yerine göçebe hayat yaşam tarzına devam edeceğini düşünmekteydi. Bu sebeple Büyük Yuezhilar için Zhang Qian'ın teklifi çekici gelmedi ve dolayısıyla Hunlara karşı Yuezhilar ile ittifak olunamadı.

Uzun yollar aşındıran Zhang Qian umutsuzluğa kapılmayarak Batı Bölgesi ve civardaki uluslar hakkında gözlemde bulunarak bilgi toplamaya devam etti. Zhang Qian'ın gözlemlerine göre, "yerli halk tarımla uğraşır ve buğday ekip biçiyordu. Burada üzüm yetiştiriyor ve üzümden şarap yapıyorlardı. Belki de Zhang Qian üzüm yiyen ve üzüm şarabı içen ilk Çinliydi. Ayrıca burada iyi atlar vardı, bu atlar kan terleyen atlar olarak adlandırılıyordu ve bu atlar ilahi atlar, doğuştan irsi atlardı. Burada şehir duvarları vardı, bu şehirde yaklaşık olarak yetmiş hane bulunmaktaydı. Toplamda yüz bine yakın hane halkı bulunuyordu. İnsanlar

27 Chang-an (长安), Çin tarihinde ondan fazla hanedana başkentlik yapan tarihi bir kenttir. Günümüzde Xian şehridir.

28 Mingwei, *age.*, s. 37.

okçuluğa yatkın olup yay ve mızrak kullanmakta oldukça iyiydi.²⁹ Konum olarak Orta Asya'da bulunmasına rağmen, Fergana Havzası elverişli doğal koşullara sahipti. Bol yağış alan bir yer olup, verimli toprakları vardı. Bu sebeple pirinç, buğday yetiştirmek için oldukça elverişli bir yerd.

Daxia'da Büyük Yuezhilerin oldukları topraklarda bir yıldan fazla kalan Zhang Qian yapacak bir şeyi olmadığı için ülkesine dönmeye karar verdi. Zhang Qian MÖ 128 yılında dönüş yoluna koyuldu. Başkent Chang-an'dan ayrılalı neredeyse on iki yıl olmuştu. Bu sırada Zhang Qian'den haber alamayan imparator Wu Di Hunlara karşı bir savaş başlatmıştı. Han hanedanlığının güçsüz olduğu bu dönemde Wei Qing (衛青)³⁰ adında bir general oldukça yetenekli olup Hunlara karşı başlatılan savaşta yeteneklerini gösteriyordu. Han hanedanlığının Hunlara karşı olan avantajı giderek artıyordu. Hunlara karşı sergilediği üstün başarılarından ötürü, imparator Wu Di General Wei Qing'e baş general unvanını verdi. Binlerce km uzakta ve yabancı topraklarda olan Zhang Qian'in tüm bu gelişmelerden haberdar olması imkânsızdı.

Uzun yıllar yabancı topraklarda kalan Zhang Qian Çin dışında yeni uluslar ve yerler keşfetmeye oldukça meraklı idi ve bu sebeple bir kez daha ülkesine dönme yolunda Pamir Platosuna doğru yola çıktı. Mavi şehirden doğuya doğru yönelerek, Afganistan'ın Badakhshan eyaleti boyunca yürüdü ve Afganistan sınırlarına ait olan Wakhan Koridoruna vardı. Zhang Qian ilk seyahatinden sonra, dönüş yolunda izlediği bu rota 700 yıl sonra, Xuanzang (玄奘)³¹ adındaki bir keşişin Hindistan'a doğru yola çıkacağı rotaydı. Bu güzergâh Pamir Platosu doğu ve batı iletişimde sık kullanılan bir yol olup, İpek Yolu'nun ana hattıydı. Pamir Platosunu geçtikten sonra, Sache Çölü'ne varan Zhang Qian Kunlun Dağ'ının kuzey tarafından ülkesine dönmeye karar verdi. Dönüş yolunda tekrar Hunlar tarafından esir alınmamak için, Hexi Koridoru bölgesinden geçmeyi

29 Han Kayıtları (Han Shu, 汉书), Zhang Qian Monografisi (Zhangqian Liezhuan, 汉书, 张骞列传), <https://ctext.org/han-shu/zhang-qian-li-guang-li-zhuan/ens>

30 General Wei Qing (衛青) Batı Han hanedanlığı döneminde yaşamış yüksek rütbeli askeri generaldir. Hunlar'a karşı düzenlenen savaşlarda bozkırlara gönderilen ilk generaldir. Hunlarla gerçekleştirilen savaşlarda üstün başarılar elde etmiştir.

31 Xuan Zang (602 - 664) erken Tang hanedanlığı döneminde Çinli Budist rahip, bilgin, gezgin ve çevirmendir. Bu dönemde Hindistan ve Çin arasındaki etkileşime önemli katkıları olmuştur. Birçok metinde ismi geçen Xuan Zang aynı zamanda Çin'in ünlü klasik romanlarından Batı'ya Yolculuk (西游记) da kurgusal bir figür olarak konu edilir ve romanın başrolünü oynar.

tercih etti. Coğrafi koşulların oldukça zorlayıcı olduğu Qinghai-Tibet Platosundan geçmesinden sonra, şansı yaver gitmeyen Zhang Qian yine Hunlar tarafından esir alındı. Sahip olduğu karakteri sayesinde daha öncesinde Hunların sevgisini kazanan Zhang Qian, en son kaçışından ötürü cezalandırılmadı ve hatta eşi ve çocuğu ile görüşmesine izin verildi. Zhang Qian bu sefer bir yıldan fazla bir süre alıkoyuldu. Zhang Qian Hun liderinin ölümünden sonra çıkan iç karışıklıktan yararlanarak, MÖ 126 yılında eşi ve çocuğu ile beraber kaçıp, başkent Chang-an'a doğru hareket etti. Coğrafi koşulların zorluklarına alışmış olan Zhang Qian yol boyunca farklı hayvanlar avlayarak yeme ihtiyaçlarını giderdi ve bu şekilde Chang-an'a vardı.³² Zhang Qian, ilk elçi olarak gönderildiğinde 100 kişilik bir heyet ile yola çıkmıştı. 13 yıl sonrasında ise yaklaşık MÖ 126 yılında sadece iki kişi olarak Chang-an'a geri dönebilmişti. İmparator Wu Di kendisinden on üç yıl hiçbir şekilde haber alamayan ve ülkesinden ayrı kalan Zhang Qian'i tekrardan görebilmeyi hiç düşünmemişti.

Zhang Qian ülkesine döndükten sonra imparatora Orta Asya ve Batı Bölgesi ulusları hakkında bilgiler içeren bir rapor sundu. Bu rapor, Tarih Kayıtlarında Dayuan Monografisi (史记, 大宛列传)³³ ve Han Kayıtlarında "Batı Bölgesi Monografisi" (汉书西域列传)³⁴ ile "Zhang Qian Biyografisinde" (张骞列传)³⁵ geçmektedir. Zhang Qian'ın Wu Di'ye sunduğu rapor iki bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölüm, Orta Asya kavimlerinden olan Wusun³⁶ ve Yuezhilar arasındaki çatışmayı ele almaktadır. Ayrıca Hunlar ve Wusunlar arasındaki anlaşmazlıktan da bahsetmektedir. Raporun ikinci kısmında ise Wusunların evlilik yoluyla akrabalık ilişkisi kurarak, farklı uluslar ile askerî ittifak kurmalarından bahsetmektedir. Zhang Qian Wu Di'ye, Hunları yenilgiye uğratmak için Batı Bölgesi'nde bulunan diğer kavimleri de düşünmesi gerektiğini söyler.³⁷ Zhang Qian'ın

32 Frances Wood, *The Silk Road*, University of California Press, 2004, s. 48.

33 Tarih Kayıtları (史记), Dayuan Monografisi (Dayuan Liezhuan, 大宛列传), <https://ctext.org/shiji/da-wan-lie-zhuan/ens>.

34 Han Kayıtları (Han Shu, 汉书), Batı Bölgesi Kayıtları (西域列传), <https://ctext.org/han-shu/xi-yu-zhuan/ens>.

35 Han Kayıtları (汉书), Zhang Qian Monografisi (张骞列传), <https://ctext.org/han-shu/zhang-qian-li-guang-li-zhuan/ens>.

36 Wusun (乌孙), Han hanedanlığı döneminde Çin'in kuzeybatısında yaşamış göçebe halklardan biridir. Gelenekleri Hunlar ile aynıdır. Önceden Hunlara tabi olsalar da daha sonra bağımsız olmuşlardır. Oldukça güçlü ve savaşlarda başarılıdırlar.

37 Han Kayıtları (汉书), Juan 61 (卷六十一), <https://ctext.org/han-shu/huo-zhi-zhuan/ens>

burada bahsettiği Hunlar ile anlaşmazlık içinde olan Wusunlardır. Çünkü Batı Bölgesi ulusları arasında en güçlü olan ulus Wusunlardı. Wusunlar Hunlara itaat etmeyi reddedip, onlara karşı direndiler ve Hunlarla savaşlarında onları yenilgiye uğratarak başka topraklara gönderdiler.³⁸ Tüm bunlardan haberdar olan Zhang Qian bildiklerini imparatora sunduğu raporda detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bunun üzerine Zhang Qian yine beraberindeki 100 kişilik diplomatik bir heyetle yanlarına aldıkları koyun, inek, yüzlerce altın para, ipek gibi eşyalarla ikinci Batı Bölgesi seyahatine çıktı.³⁹ Zhang Qian'in bu sefer ki amacı ilk olarak yine Hunlara karşı Wusunlar ile ittifak olmak ve daha önce keşfettiği “Dayuan, Kangju, Dayuezhi, Daxia, Anxi, Shendu, Yutian”⁴⁰ gibi uluslar hakkında bilgi toplamak ve gözlemlemektir. İlk seyahatine göre coğrafi konuma hâkim olan Zhang Qian ve heyeti Hexi Kordiorunu geçerek Wusunlara güvenli bir şekilde ulaştı. Zhang Qian Wusunlar'a Wu Di'nin isteğini ileterek onlarla ittifak olmak isteklerini dile getirdi. Wusunlar Han hanedanlığından oldukça uzak bir konumdaydı ve Hanlar ile ittifak olmak için onların sahip olduğu güç hakkında hiçbir fikirleri de yoktu. Bu sebeple Wusunlar Zhang Qian'in ittifak olma isteğini kabul etmedi. Görüldüğü gibi Zhang Qian ilk seyahati ile ikinci seyahati arasındaki amaç aynı olup; Hunlara karşı beraber hareket edecekleri bir ittifak ilişkisi kurmaktı. İkinci seyahatinde değişen şey Yuezhilar yerine Wusunlar olmuştu. Wu Di'nin Hunlara karşı başka bir ulusla ittifak olup saldırma düşüncesi yine gerçekleşemedi. Fakat bu süreçten sonra, Batı Bölgesi'nde bulunan ve Zhang Qian sayesinde Han hanedanlığından haberdar olan uluslar Han hanedanlığına elçi gönderip ziyaret ederek Hanların ne çapta bir güçte olduklarını gözlemliyorlardı. Söz konusu uluslar Zhang Qian'in ikinci seyahati esnasında getirdiği eşyalar ve ipekten etkilenerek Hanların zengin bir ulus olduğunu düşünüyorlardı. Tarih kayıtları, Dayuan Monografisinde, kuzeybatı bölgesinde yaşayan uluslarının Han hanedanlığına doğru hareketinin başladığı yazmaktadır.⁴¹

38 Han Kayıtları (汉书), Hunlar Monografisi (匈奴列传), <https://ctext.org/han-shu/xiong-nu-zhuan/ens>

39 Mingwei, *age.*, s. 40.

40 Zhang Qian Seyahat Raporuna göre Orta Asya'daki etnik gruplar hakkında bakınız: Nuraniye Hidayet Ekrem Ekrem, “Çin Elçisi Chang Chi'en'in Seyahatnamesine Göre Orta Asya'daki Etnik Gruplar”, Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999.

41 Tarih Kayıtları (史记), Dayuan Liezhuan (大宛列传), <https://ctext.org/shiji/da-wan-lie-zhuan/ens>

Zhang Qian, Batı Bölgesi'ne gerçekleştirdiği iki seyahatinde de imparator Wu Di'nin Hunlara karşı Yuezhilar ve Wusunlar ile ittifak olma amacını yerine getirememiştir. Fakat bunun da ötesinde Zhang Qian, Çin'in dışında Batı Bölgesi, Orta Asya toprakları ve coğrafi konumu hakkında detaylı bilgiler edinmiştir. Bunun yanında bu topraklarda yaşayan ulusların kültürlerini gözlemlemiş, keşfetmiş ve burada yaşayan ulusların Han hanedanlığını tanıyarak Batı Bölgesi ve Han ulusu arasındaki etkileşimi başlatarak doğu ve batı arasında yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur.

Zhang Qian Batı Bölgesi Seyahatlerinin Hun-Çin İlişkilerine Etkisi

MÖ 140 yılında başa geçen Wu Di yeni stratejiler edinerek Hunları bastırmayı, sınır güvenliğini sağlamayı ve Han hanedanlığı topraklarını genişletmeyi amaçlıyordu. Wu Di'nin Zhang Qian'i elçi olarak göndermesinden önce planladığı stratejiler, Zhang Qian seyahatinden sonra birçok değişikliğe uğradı. Dolayısıyla Zhang Qian'in Batı Bölgesi seyahati Wu Di'nin stratejilerini oluşturma ve yönlendirme açısından son derece önemlidir. Batı Bölgesi, Hunlar ve Orta Asya hakkında Wu Di'ye bir rapor sunan Zhang Qian, ikinci seyahatini bu sefer Wusunlar ile ittifak kurmak ve Batı Bölgesi'ndeki uluslar ile temas kurmak amacıyla gerçekleştirmiştir.

İmparator Wu Di, tahta geçmesinden önceki dönemlerde Hunlara karşı izlenen pasif ve savaşçı tutumun aksine daha barışçıl strateji izleyerek Han hanedanlığı topraklarını genişletmiş ve ulusunun zenginliğini arttırmıştır. Wu Di, Hunlara karşı "Hunların sağ kolunu kırma (断匈奴右臂)" stratejisini benimsemiştir ve bu sebeple de Hunlarla anlaşmazlık yaşayan başka uluslarla ittifak olarak Hunları etkisiz hale getirmeyi amaçlamıştır. Wu Di döneminde Hunların etki alanı oldukça geniştir öyle ki, Batı Bölgesi Hunların kontrolü altındadır. Oldukça genç yaşta olan Wu Di "Hunların sağ kolunu kırma" stratejisini gerçekleştirmek için birtakım önlemler almıştır.⁴²

Wu Di ilk olarak Hexi Koridorunu açma ve geliştirme kararı aldı. Wu Di bu kararı, elçi Zhang Qian ikinci seyahatinden döndükten ve raporunu sunduktan hemen sonra aldı. Önemli bir konumda yer alan Hexi Koridoru doğuda Longxi, kuzeyde Hun, güneyde Hunların ittifak olduğu uluslara ve Batı Bölgesi uluslarına kadar uzanıyordu. Bu sebeple öncelikle Longxi'den Hexi Koridoruna stratejik bir geçiş

⁴² Wang Zijin (王子今), "Qian Zhang Qian de Sichouzhilu yu Xiyu Shi de Xiongnu Shidai (前张骞的丝绸之路与西域史的匈奴时代, Gansu Shehui Kexue (甘肃社会科学), 2015 Sayı: 2.

yapmayı planladı. Bunun yanında Han hanedanlığından başlayıp batıya doğru Hexi Koridoruna uzanan geçiş rotaları inşa edilmeye başlandı.

İkinci olarak Wu Di, Hexi Koridorunda tarımsal faaliyetler başlattı. Wu Di “Tun tian zhi (屯田制)” yani bölgede bulunan asker ve halkın birleşerek kurak toprakları tarıma açmak ve ekilir, biçilir hale getirmek stratejisini başlattı.⁴³ Wu Di Hexi Koridorunu geliştirmek ve açmak isteğinden, sürekli olarak yaşanılacak bir yerde alınması gereken önlemlerin başında ekili olmayan arazilerde tarım yapmak olduğunu düşünüyordu. Bu bir anlamda Han geçişlerini sağlamlaştırmak ve yeni kurulan yerlere halkın ikamet etmesini sağlamak amacıyla alınan bir önlemdi. Özellikle Jiuquan şehrini kurdu ve sonrasında az sayıda halk orada ikamet etmeye başladı. Wu Di Jiuquan’dan sonra Zhangye şehrini kurdu ve daha sonra Jiuquan kendi içerisinde Dunhuang yerleşim yerini kurdu. Bu strateji sadece Han hanedanlığının Ejn Nehri geçişini kontrol altına almasını sağlamadı. Aynı zamanda Hunların diğer uluslar ile olan bağlantısını kesti. Onların kuzey ve güneyden geçmeleri engellendi. Dahası Han hanedanlığının sınırlarını Dunhuang'a kadar ilerleterek direkt Batı Bölgesi ile bağlantısı sağlandı. Bu şekilde Batı Bölgesi ile olan ulaşım ve etkileşim garanti altına alındı ve Han hanedanlığı toprakları genişledi.⁴⁴

Wu Di’nin diğer amacı ise Dayuan antik İpek Yolu güzergâhında bulunan ve bir çöl kenti olan Luolan’a saldırmaktı. Luolan Han hanedanlığının Batı Bölgesi ile iletişim kurması açısından önemli bir konumda bulunuyordu. Zhang Qian’in seyahatinden sonra, Han hanedanlığı ve Batı Bölgesi ulusları arasındaki iletişim ve etkileşim sıklaşmıştı. Fakat bu durum Batı Bölgesinde bulunan her ulusun Han hanedanlığına karşı dostça ilişkiler içinde olduğu anlamına da gelmemektedir. Bu sebeple Hunların Batı Bölgesindeki kontrolü ve hâkimiyeti de küçümsenemeyecek kadar büyüktü. Hatta Wu Di’nin aldığı önlemlere rağmen Batı Bölgesi’nde bulunan bazı uluslar Hunların sözünden çıkmamakta ve Han hanedanlığından gelen elçileri geçtikleri güzergâhlarda yağmalamaya devam etmekteydi.

Wu Di’nin diğer stratejisi ise Wusunlar ile evlilik yolu ile akraba ilişkisi kurmaktı (heqin). Zhang Qian’in ikinci kez Batı Bölgesi’ne gerçekleştirdiği seyahat sonrasında imparatora Wusunlar hakkında detaylı bilgiler vermişti. Zhang Qian imparatora sunduğu raporunda, Wusunlar ile bazı anlaşmalar yaparak onları kendi taraflarına

43 Mingwei, *age.*, s. 34.

44 Fan Ye (范晔), *Hou Han Shu* (后汉书), Xiqiang Kayıtları (西羌传), Yuclu Chushe (岳麓书社), 1997, s. 45.

çekebileceklerini ve bu şekilde de Hunları kontrol edebileceklerinden bahsetmişti. Zhang Qian'in Wusunlara karşı yapılmasını önerdiği anlaşmalar arasında evlilik yolu ile akrabalık ilişkisi kurma, altın, ipek gibi değerli eşyalar hediye etme gibi dostluk anlaşmaları yer almaktadır. Zhang Qian bu şekilde Hunlara karşı daha güçlü olabileceklerini düşünmüştü. Bu sebeple Zhang Qian birçok hediye ve altını Wusunlara göndermiş ve Han hanedanlığının bazı dostluk anlaşması kurmak isteme istekleri de iletilmişti.⁴⁵ Daha sonrasında Wusunlar teşekkürlerini sunmak için elçisini Han topraklarına gönderip onlarca at hediye etti. Bu vesile ile Wusunlardan gelen elçi Han hanedanlığının zenginliğine ve gücüne şahit oldu ve bu aşamadan sonra iki ulus arasında anlaşma süreci başladı. Her iki tarafın da lehine olacak anlaşma kapsamında, Han hanedanlığı Wusunlar ile iyi ilişkiler kurmak adına Çin prensesini beraberinde birçok hediye ve heyet ile beraber Wusunlara gönderdi. Böylelikle Han ulusu ve Orta Asya'nın en güçlü uluslarından Wusunlar arasında büyük bir adım atılmış olacaktı. Bu durumdan haberdar olan Hunlar oldukça öfkelenip Wusunlara saldırmaya hazırlandı. Wusun - Han ilişkisinin iyi olmasından endişelenerek, Hunlar da Wusunlara aynı teklifi sundu. Bu durum sonucunda Wusunlar Hanlardan gelen prensesi sağ eşi, Hunlardan gelen prensesi de sol eşi olarak aldı. Wu Di'nin asıl amacı Wusunlar ile ittifak olup, Hunlara karşı koyabilmektir. Fakat bu olayın içerisine Hunların da dâhil olabileceğini önceden hesap edemedi. Zhang Qian'in Batı Bölgesi raporuna göre Wusunlar ile ittifak olmak adına evlilik yolu ile akraba olma anlaşmasını Hunlar da Wusunlara karşı uygulamışlardır. Söz konusu anlaşma Han hanedanlığının Hun ve Batı Bölgesi dışı diğer ulusları ile olan ilişkilerinde çok önemli rol oynamaktadır.⁴⁶

Wu Di ve Zhang Qian'in planları, Zhang Qian'in raporundan sonra farklılık göstermektedir. Her ikisinin de planlarında Hunlara karşı başka ulus ile ittifak olmak vardı. Diğer strateji ise direkt olarak askerî ordu ile Dayuan (Ferghana) bölgelerine girmek ve bu şekilde Batı Bölgesi uluslarının Han hanedanlığına bağlı olmasını sağlamaktır. Wu Di'nin Hunlar ve Batı Bölgesi'ne karşı aldığı stratejilerin amacı, Hunları izole ederek Batı Bölgesi'nin kontrolünün ele geçirmek ve doğu ile batı ulaşım ve etkileşimini açmaktır. Bu sebeple imparator Wu Di Hexi Koridorunu açma kararı aldı. Wu Di'nin aldığı bu önemler Zhang Qian'in seyahatinden sonra oluşan "Hunların sağ kolunu kırmak" stratejine ek olarak alınan önlemlerdi.

45 Han hanedanlığının Wusunlarla olan ilişkileri için bakınız: Ayşe Onat, Çin Kaynaklarında Türkler: Han Hanedanı tarihinde Batı Bölgeleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012.

46 Han Kayıtları (汉书), Batı Bölgesi Monografisi (西域列传), <https://ctext.org/han-shu/xi-yu-zhuan/ens>

Zhang Qian'in iki kez Batı Bölgesine gerçekleştirdiği seyahat, Han hanedanlığının Batı Bölgesini anlamasını ve tanınmasını sağlamış ve imparator Wu Di'nin Hunlar üzerine yeni politikalar gerçekleştirmesini sağlamıştır. Zhang Qian'in imparator Wu Di'ye sunduğu "Hunların sağ kolunu kırma" stratejisi, Han hanedanlığının Hunlara karşı nasıl bir yol izlemesi gerektiği hakkında bilgi verirken, Han-Hun ilişkilerinde bir rehber niteliği taşımıştır. Çinli tarihçilere göre, Wu Di uyguladığı stratejiler sonucunda Batı Bölgesi üzerindeki hedefine ulaşmıştır. Han hanedanlığı sonrasında gelen diğer hanedanlıklar da bu stratejiyi göz önüne alarak uygulamaya başladılar.⁴⁷

Zhang Qian Seyahatlerinin Çin Tarihindeki Önemi

Batı Han hanedanlığı döneminde imparator Wu Di tarafından Batı Bölgesi'ne gönderilen Zhang Qian Çin tarihinin kaderini değiştirmiştir. Zhang Qian'in Batı Bölgesi'ne gerçekleştirdiği iki seyahati Çin tarihi açısından oldukça önemli olduğu gibi, Orta Asya tarihinin araştırılmasında da son derece önemlidir. Zhang Qian Batı Bölgesi'ne gerçekleştirdiği ikinci seyahatinden ülkesine döndükten iki yıl sonra hayata gözlerini yummuştur. Zhang Qian, Batı Bölgesine elçi olarak gönderilmesi ile Hunlara karşı ittifak olma hedefini gerçekleştirememiştir. Fakat seyahatleri sonucunda bundan daha da önemli olan Batı Bölgesi'nde bulunan ulusların Han hanedanlığını tanınmasını sağlamış, Batı Bölgesi ve Han ulusu arasında etkileşim başlamış, Zhang Qian İpek Yolu'nu keşfetmiş ve Çin'in kapılarını dış dünyaya açarak bu ağa dâhil olmasını sağlamıştır. Zhang Qian Batı Bölgesi raporu sonucunda, Wu Di için önemli olan Hexi Koridoru ve Pamir Platosunun Batı Bölgesi coğrafi konumları hakkında detaylı bilgi edinmiştir.⁴⁸

Sima Qian (司马迁)⁴⁹, Tarih Kayıtlarında (史记) Zhang Qian'e övgü de bulunarak ona öncü ve yol açan anlamlarına gelen "zaokong (凿空)" unvanını vermiştir. Yine Tarih Kayıtları, Dayuan kayıtlarında "Zhang Qian getirdiği haberler ile göğün oğlunu memnun etti" şeklinde geçmektedir.⁵⁰

47 Shi Yuntao (石云涛), "Han Dai Sichouzhilu de Kaituo yu Zhongwai Jiaoliu Tujing (汉代丝绸之路的开拓与中外交流途径)", *Wenxue Wenhua Yanjiu (文学文化研究)*, s. 293.

48 Sun Yuqin (孙玉琴), "Han Tang Shiqi Sichouzhilu Maoyi de Lishi Jingyan ji Xianshi Qishi (汉唐时期丝绸之路贸易的历史经验及其现实启示)", *Guoji Maoyi (国际贸易)*, 2014, Sayı: 8.

49 Sima Qian (司马迁) Sarı İmparator'dan Han Wu Di'ye 2000 senelik Çin tarihinin genel bakışını anlatan Shiji (史记) adlı çok övülmüş eserinden dolayı Çin tarih yazımının atası olarak sayılır.

50 Tarih Kayıtları (史记), Dayuan Liezhuan (大宛列传), <https://ctext.org/shiji/da-wan-lie-zhuan/ens>

Zhang Qian ikinci seyahatinden Han topraklarına dönmesinden yaklaşık bir yıl sonra, MÖ 123 yılında, Han hanedanlığı Hunlara karşı saldırıya geçmeye başladı. Zhang Qian askerî orduyu yöneterek Mobei'e kadar ilerlemelerini söyledi. Zhang Qian Batı Bölgesi coğrafi konumuna, Hun askerlerinin özelliklerine, ordunun hangi yöne doğru ilerleyeceği, kullanacakları rotalar, yeme-içme gibi detaylara oldukça hâkimdi. Uzun yıllar bu topraklarda yaşayan Zhang Qian deneyime sahipti ve bu sebeple zafer kaçınılmaz oldu. Han ordusu binlerce km'lik Hexi Koridoru'nu geçti. Sima Qian yine Zhang Qian'ın bölgeyi keşfedip, hâkim olmasını dile getirerek “suyun ve bitkilerin bile nerede olduğunu bilir, askerler hiçbir konuda eksiklik yaşamazlar” şeklinde övmüştür.⁵¹

Zhang Qian, seyahatinde birçok zorluklarla karşılaştı ve bu yolculukta doruklardan yamaçlara, çöllerden ovalara gitmediği yer kalmadı fakat hiçbir zorluk onu hedefinden alkoyamadı. MÖ 119'da ikinci seyahatinden dönen Zhang Qian beraberindeki heyet ve hediyelerle batıya doğru bir kez daha yola çıktı. Zhang Qian ve liderlik ettiği heyet Tian Shan Dağı güney ve kuzeyinden, Orta Asya'nın her bir ulusuna, Dayuan, Kangju, Da Yuezhi farklı uluslara ziyaret gerçekleştirdi. Zhang Qian ve heyeti, 10 ulusa ziyaret gerçekleştirilen ve bu uluslar ile siyasi, ekonomik, kültürel etkileşimde bulunan Çin tarihindeki ilk heyettir. Zhang Qian'ın bu ziyareti Han hanedanlığının bugünkü Xinjiang Bölgesi ve Orta Asya bölgesinin yönetim ve geliştirilmesi açısından bir temel oluşturmuştur. Bu ziyaretler sonucunda MÖ 115 yılında Zhang Qian başkent Chang-an'a on farklı türde sebze ve meyve tohumu getirdi.

Zhang Qian'ın iki kez Batı Bölgesi seyahati gerçekleştirmesi Çin'in, Orta Asya, Batı Asya hatta Avrupa'ya kadar etkileşim kapılarını açmasını sağladı. Bu seyahat ve rapordan sonra Sima Qian'ın Tarih Kayıtlarında bahsettiği ülke sayısı 27'yi geçti.⁵² Ayrıca birçok ulusun coğrafi konumu, kültürleri ve hatta Sarı Nehrin (黄河) başlangıç noktası bile bu rapor sayesinde yazılmıştır. Bu kayıtlar dünya üzerinde, söz konusu bölgeler hakkında yazılan ilk yazılı kaynaklardır.

Zhang Qian'ın seyahatleri ve Batı Bölgesi raporu Wu Di'nin dış ve Hunlara karşı oluşturduğu politika da çok önemli rol oynamaktadır. Çinli araştırmacı Tian Meng Li'ye göre (田孟礼); *Zhang Qian'ın Batı Bölgesi seyahati olmasaydı, Wu Di'nin dışa açılma stratejisi de mümkün olmazdı. Wu Di'nin dışa açılma stratejisi, Zhang Qian'ın Batı Bölgesi seyahati ve İpek Yolu'nu keşfetmesiyle mümkün olmuştur.*

51 Tarih Kayıtları (史记), Dayuan Liezhuan (大宛列传)

52 Tarih Kayıtları (史记), Dayuan Liezhuan (大宛列传)

121 yılında, Han hanedanlığı Hexi Koridorunda, Wuwei, Wugong, Zhangye, Jiuquan şehirlerini kurmuş yaklaşık olarak 20.000 asker göndererek bu bölgelerde tarım faaliyetleri başlatmıştır. Dunhuang'ın Batı Bölgesi'nde Yumen geçidi, Yangguan geçidi kurulmuştur. Han hanedanlığı bu süreçten sonra Hunların askerî tehditlerini de ortadan kaldırmış ve daha barışçıl bir ortam oluşturarak ekonomik gelişmeler hız kazanmıştır. Uzun zamandır uykuda olan ve çok önemli noktada yer alan Hexi Koridoru uyanmış ve hareketlenmeler başlamıştır. Gobi gibi kurak, kuru çölde yeşillenmiş verimli topraklar oluşturulmuş, inek koyun yetiştiriciliği ile hayvancılığa başlanmış, birçok farklı meyveler yetiştirilmeye başlanmıştır.⁵³ 2000 yıl öncesinde Zhang Qian'in açtığı bu güzergâhta askerî ordular, göç edenler, develer ve ticaret kervanları yürüyor, kültürel etkileşim durmaksızın ilerliyordu. Çin'in ipeği porseleni, çayı ve daha birçok el işçiliği sürekliliği olarak Batı Bölgeleri'ne doğru yola çıkıyor ve oradan da dünyaya açılıyordu. Aynı şekilde Batı Bölgesi'nin meşhur atı, devekuşu, sebzesi, kavun ve karpuzu Çin'e girmeye devam ediyordu.

Sonuç

İlk olarak MÖ 138 yılında Batı Han hanedanlığı imparator Wu Di tarafından Batı Bölgesi'ne Hunlara karşı Yuezhi ulusu ile ittifak olmak için gönderilen Zhang Qian, 13 yıl sonra başkent Chang-an'a dönebilmiştir. Yaklaşık 10 yıl kadar Hunlar tarafından esir alınan Zhang Qian, Hunların yaşam tarzları, kültürleri, politikaları ve gelenekleri hakkında gözlemde bulunarak bilgi toplamıştır. Hun topraklarından kaçan ve ulusuna dönmek yerine hedefe doğru Yuezhilerin yaşadığı topraklara ulaşan Zhang Qian, Hunlara karşı Yuezhilar ile ittifak olamamıştır. Her ne kadar hedefe ulaşmasa da Zhang Qian Batı Bölgesi ve burada yaşayan uluslar ile coğrafi konumları hakkında birçok bilgi edinmiştir.

13 yıl aradan sonra Chang-an'a dönen Zhang Qian, imparator Wu Di'ye gördüklerini anlatarak Batı Bölgesi hakkında detaylı bir rapor sunmuştur. İmparator Wu Di Zhang Qian'den uzun süre haber alamayınca daha fazla beklemeyerek Hunlara karşı harekete geçmiş, fakat hem coğrafi konumu bilmeyişi hem de düşman ordunun özelliklerine hâkim olmayışından ötürü zafere ulaşamamıştır. Zhang Qian'i tekrar görebileceğini düşünmeyen Wu Di, Zhang Qian'in anlattıkları ve sunduğu rapor karşısında oldukça memnun kalır. Zhang Qian'in raporundan sonra, Wu Di' Hunlara ve dışa karşı politikasını değiştirmiştir. İmparator Wu Di

53 Xinru Liu, *Connections Across Eurasia (Transportation, Communication and Cultural Exchange on the Silk Road)*, McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages; 1 edition, 2006, s.78.

Han toprakları sınırları için bir tehlike arz eden Hunlara karşı “Hunların sağ kolunu kırmak” stratejisini yürütmüş ve Zhang Qian seyahat raporu sayesinde aldığı bazı önlemler sonucunda Hexi Koridorunu geçmiş ve dışa açılmıştır.⁵⁴

Çinli tarihçilere göre, Zhang Qian'in Batı Bölgesi seyahati, Han hanedanlığı ufuklarını açarak Çin'in kendi dışında olan Batı Bölgesi ve İpek Yolu hattını keşfederek kapılarını dışa açmasını sağlamıştır. Han ulusu için bir dönüm noktasıdır. Aynı zamanda Han hanedanlığı döneminde askerî ve dış politika anlamında adımlar atılarak sağlam temeller oluşturulmuştur.

Ünlü filozof ve reformist Liang Qichao, Zhang Qian'i “hayali olan azimli bir kişi ve dünya kapılarını açan ilk kişi” şeklinde tanımlamıştır. Liang Qichao'ının yorumuna göre, Çinliler ilk defa Çin'in dışında Gansu'nun güneyinde kalan Hexi Koridoru, Hexi koridorunun batısında kalan Batı Bölgesi, Batı Bölgesi'nin en batısı eski adı Congling olan Pamir, Pamir'inde batısı Dayuan, Kangju, Da Yuezhi, Daxia gibi topraklardan birinci elden Zhang Qian sayesinde haber almışlardır.

Zhang Qian Batı Bölgesi seyahati sonucunda, Wu Di Hunlara karşı daha barışçıl politikalar izlemiş ve doğu-batı etkileşimini sağlayan rotalar açılmıştır. Bu süreçten sonra hem Hun hem de Batı Bölgesi ve Orta Asya diğer uluslar arasında kültürel ve ticari etkileşimler hızla artarak tarihte yeni bir sayfa açılmıştır.

Tıpkı 15. yy sonlarında Kristof Colomb'un yeni dünyayı keşfetmesi gibi, o zamanlar uygarlığının buluş çağında olan Çin ulusu da kendi dış dünyalarını keşfetmişlerdir. Oldukça meraklı ve azimli olan İmparator Han Wu Di, Zhang Qian'i görevlendirdiğinde sadece 18 yaşındaydı. Zhang Qian'in seyahat hikâyelerini dinlemeyi çok seviyordu. Genç yaşta başarılı ve gelişmeye çalışan Han Wu Di, Zhang Qian'i elçi olarak göndermesi sonucunda aldığı politikaların Çin tarihi ve dünya tarihini değiştireceğini nereden bilebilirdi.

54 Rui Chuanming (芮传明), *Sichouzhilu Rumen* (丝绸之路研究入门), Fudan Daxue Chubanshe (复旦大学出版社), Shanghai 2009, s. 42.

Kaynaklar

- Eberhard, Wolfram, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995.
- Ekrem, H., Nuraniye, “Çin Elçisi Chang Chi'en'in Seyahatnamesine Göre Orta Asya'daki Etnik Gruplar”, Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1999.
- Fan Ye (范晔), *Hou Han Shu (Sonraki Han Kitabı, 后汉书)*, Xiqiang Kayıtları (西羌传), Yuelu Chushe (岳麓书社), 1997.
- Li, Mingwei (李明伟), *Sichouzhilu Maoyi Shi (Silk Road Trade History)*, Gansu Renmin Chubanshe (甘肃人民出版社), Gansu 1997.
- Okay, Bülent, “Çin Seddi'nin Yapılış Nedeni Hakkında Değişik Bir Görüş”, *Belleten*, C. LVII, TTK, Ankara 1993.
- Onat, Ayşe, *Çin Kaynaklarında Türkler: Han Hanedanı tarihinde Batı Bölgeleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012.
- Rui Chuanming (芮传明), *Sichouzhilu Rumen (Silk Road Research Introduction)*, Fudan Daxue Chubanshe (复旦大学出版社), Shanghai 2009.
- Sang Yuan Zang (桑原隲藏), *Zhang Qian Xizheng Kao (张骞西征考)*, Shanwu Yinsu Guan (商务印书馆), 1934.
- Shi Yuntao (石云涛), “Han Dai Sichouzhilu de Kaituo yu Zhongwai Jiaoliu Tujing (汉代丝绸之路的开拓与中外交流途径)”, Beijing Waiguoyu DaxueZhongguoYuyan Wenxue Xueyuan (北京外国语大学中国语言文学学院), *Renwen Congkan (人文丛刊)*, 2016.
- Sima, Qian, *Shiji (Tarih Kayıtları)*, Juan 86, Cike Liezhuan (史记, 卷八十六, 刺客列传), Zhonghua Shuju (中华书局), Beijing 1982.
- Sun Yuqin (孙玉琴), “Han Tang Shiqi Sichouzhilu Maoyi de Lishi Jingyan ji Xianshi Qishi (汉唐时期丝绸之路贸易的历史经验及其现实启示)”, *Guoji Maoyi (国际贸易)*, 2014, Sayı: 8.
- Türker, Nurcan, “Han Hanedanlığı Döneminde Hunlarla Yönetilen He Qin Politikası (Akrabalık ile Sağlanan Barış Politikası) ve Sonuçları”, Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wood, Frances, *The Silk Road*, University of California Press, 2004.

Wang Zijin (王子今), “Qian Zhang Qian de Sichouzhilu yu Xiyu Shi de Xiongnu Shidai (前张骞的丝绸之路与西域史的匈奴时代)”, Gansu Shehui Kexue (甘肃社会科学), 2015 Sayı: 2.

Xinru Liu, *Connections Across Eurasia (Transportation, Communication and Cultural Exchange on the Silk Road)*, McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages; 1 edition, 2006.

Han Shu (Han Kayıtları, 汉书), Juan 6 六卷, http://www.guoxue.com/shibu/24shi/hansu/hsu_073.htm adresinden 16.04.2018 tarihinde erişilmiştir.

Han Shu (Han Kayıtları, 汉书), Xiyu Liezhuan (Batı Bölgesi Monografisi, 西域列传), <https://ctext.org/han-shu/xi-yu-zhuan/ens> adresinden 18.04.2018 tarihinden erişilmiştir.

Han Shu (Han Kayıtları, 汉书), Zhang Qian Liezhuan (Zhang Qian Monografisi, 张骞列传), <https://ctext.org/han-shu/zhang-qian-li-guang-li-zhuan/ens> adresinden 02.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

Han Shu (Han Kayıtları, 汉书), Juan 61 (卷六十一), <https://ctext.org/han-shu/huo-zhi-zhuan/ens> adresinden 07.05.2015 tarihinde erişilmiştir.

Han Shu (Han Kayıtları, 汉书), Xiongnu Liezhuan (Hunlar Monografisi, 匈奴列传), <https://ctext.org/han-shu/xiongnu-zhuan/ens> adresinden 12.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

Shiji (Tarih Kayıtları, 史记), Dayuan Liezhuan (Dayuan Monografisi, 大宛列传), <https://ctext.org/shiji/da-wan-lie-zhuan/ens> 11.04.2018 tarihinde erişilmiştir.

Shiji (Tarih Kayıtları, 史记), Xiongnu Liezhuan (Xiongnu Liezhuan, 匈奴列传), <https://ctext.org/shiji/xiongnu-lie-zhuan/ens> adresinden 15.05.2018 tarihinde erişilmiştir.

Ekler

Resim 1: Zhang Qian Batı Bölgesi Seyahati Yol Güzergahı

Resim 2: Pamir Platosu İpek Yolu'nun merkezidir. Zhang Qian Pamir'i geçen ilk Çinlidir.

Resim 3: Dayuan'den Daxia'ya kadar Lan Shi Cheng
(从“大宛”到“大夏”的蓝氏城)

Resim 4: Dunhuang Mogao Mağaraları: Zhang Qian elçi olarak Batı Bölgelerine
gönderilmesi (敦煌莫高窟“张骞出使西域图”)

Resim 5: Dayuan Coğrafi Konumu(大宛的地理位置)⁵⁵

55 Zhongguo Lishi Ditu Ji, Di er Ce (中国历史地图集, 第二册)